

Barbara Małgorzata Walas^{1,2}

Zjawisko osamotnienia dzieci w świecie mediów

Children's loneliness in the media world: a modern phenomenon

¹Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra, Polska²Przedszkole Miejskie nr 1, Kożuchów, Polska

Adres do korespondencji: Barbara Małgorzata Walas, ul. Wołodyjowskiego 15, 67-100 Nowa Sól, e-mail: b.walas@o2.pl

 <https://doi.org/10.15557/PiPK.2024.0043>

ORCID iD

Barbara Małgorzata Walas <https://orcid.org/0000-0003-2140-9318>

Streszczenie

Dzisiejsze dzieciństwo należy rozważać dwukierunkowo, biorąc pod uwagę światy wirtualny i realny, które przenikają się w sposób często uniemożliwiający postawienie między nimi granicy. Nieograniczony dostęp do nowych technologii spowodował, że dzieciństwo zmieniło swój wymiar. Coraz młodsze dzieci kształtują swoje rozumienie świata w obecności mediów. Z analizy rozwoju dziecka wynika, że najważniejsza dla niego jest interakcja z rodzicem. Wspólnie spędzony czas ma ogromne znaczenie w budowaniu relacji i wiedzy o otaczającym dziecko świecie. Artykuł dotyczy istotnego zagadnienia, jakim jest uczucie osamotnienia u małych dzieci. Dobrostan psychiczny, będący filarem samoakceptacji każdego człowieka, jest ważnym elementem rozwoju osobistego. Pandemia COVID-19 zaburzyła poczucie bezpieczeństwa. Celem rozważań teoretycznych jest konieczność zwrócenia uwagi na występującą wśród dzieci samotność w kontaktach z nowymi technologiami, bardzo często będącą załącznikiem rozwoju uzależnień. W świecie zdominowanym przez media, przez ich popularność i nieustanną dostępność do nich, istnieje realne zagrożenie rozwijania się u najmłodszych nieodpowiednich zachowań. Zachowania te prowadzą do nieumiejętnego budowania obrazu własnego „ja”. Równowaga współistnienia dzieci we współczesnym świecie zależy nie tylko od nich samych, ale również od ich rodziców i nauczycieli. Edukacja medialna nabiera w tym przypadku ogromnego znaczenia zarówno w środowisku rodzinnym, jak i przedszkolnym czy szkolnym.

Słowa kluczowe: dzieci, media, edukacja medialna, osamotnienie

Abstract

Childhood today should be seen through two lenses: the virtual world and the real world. These worlds intertwine so closely that it is often impossible to distinguish one from the other. Unrestricted access to new technologies has transformed the nature of childhood. Increasingly, younger children are now shaping their perception of the world through constant exposure to media. When analysing a child's development, interaction with parents is the most crucial factor. Shared time is essential for building relationships and fostering the child's understanding of the world around them. This article addresses the important issue of loneliness in young children. Mental well-being, a pillar of self-acceptance, is a key element of personal development. The recent COVID-19 pandemic has disrupted the sense of security globally. The aim of these theoretical considerations is to highlight the issue of loneliness experienced by children when interacting with new technologies, which often plays a crucial role in the development of addictions. In a world dominated by media, which are both ever-popular and easily accessible, there is a significant risk that inappropriate behaviours may emerge in the youngest. These behaviours can hinder the development of a healthy self-image. The balance of children's coexistence in the modern world depends not only on the children themselves but also on their parents and teachers. Media education plays a crucial role both in the family environment and in preschool and school settings.

Keywords: children, media, media education, loneliness

SAMOTNOŚĆ I OSAMOTNIENIE – WOKÓŁ TEORII

Nowe technologie kształtują współczesne dzieciństwo. Nieograniczony dostęp do narzędzi medialnych podłączonych do sieci tworzy rzeczywistość zwirtualizowaną. Globalne społeczeństwo globalnej wioski (McLuhan, 1962)* stworzyło cyberprzestrzeń, uważaną za dodatkową przestrzeń społeczną, w której dzieci funkcjonują już od narodzin (Zacher, 2006). Czas poświęcany na kontakty rodzinne skurczył się do rozmiaru smartfona. To urządzenie pozwalające być online bez ograniczeń czasowych zastąpiło telewizor, aparat telefoniczny i komputer, a tym samym zmieniło sposób spędzania wolnego czasu (Spitzer, 2021). Coraz częściej nowe technologie są wykorzystywane jako „niania” dla dzieci w wieku przedszkolnym. Urządzenia zastępują rodziców w czasie obecności dzieci w domu, aby mogli oni odpocząć bądź poświęcić czas na obowiązki domowe lub służbowe (Walas, 2022). Dzieci najczęściej korzystają z nich w pojedynkę, bardzo często w samotności. Sendyk (2011) zwróciła uwagę, że „samotność dla dziecka jest zawsze osamotnieniem”. Rozwój techniki i szybkie tempo życia powodują rozluźnienie więzów międzyludzkich oraz wspomagają poczucie osamotnienia (Gajda, 1987; Kozielski, 1996). Maciarz (1992) zauważył, że „poczucie osamotnienia utrudnia zaspokajanie u dzieci potrzeby bezpieczeństwa, nasila u nich neurotyczny niepokój i procesy nerwicowe”. Zdaniem Masłowa to właśnie zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa, w tym stabilizacji, zależności, opieki, uwolnienia od strachów, lęku i oparcia w opiekunie, a tym samym zagwarantowanie rytmu i porządku, jest nadrzędną potrzebą prawidłowego rozwoju dziecka – zgodnie z zasadą hierarchii, podkreślającą, że aby pojawiła się następna potrzeba do zaspokojenia, poprzednia powinna zostać zaspokojona. W innym przypadku można założyć, że „człowiek, któremu udaremniono zaspokojenie jakiejś potrzeby podstawowej, może być uznany [...] za człowieka chorego” (Maslow, 1990).

Osamotnienie to stan psychiczny spowodowany niedostateczną liczbą i jakością społecznych i emocjonalnych interakcji (Peplau i Perlman, 1982). Stanowi ono dla człowieka ciężar psychiczny i w rezultacie może doprowadzić do niekorzystnych „odkształceń psychicznych” (Szyszkowska, 1979). Brak zaspokojenia w rodzinie potrzeb psychicznych dziecka wprowadza je w stan „głodu emocjonalnego” (Gawęcka, 2004). Osamotnienie – nazywane także samotnością psychiczną – dziecka nigdy nie jest jego własnym wyborem (Pałgan, 2016). Jego konsekwencją jest bardzo słaby kontakt z dzieckiem, nierozumienie jego potrzeb rozwojowych, wychowawczych i edukacyjnych oraz nieprawidłowe interpretowanie jego reakcji i zachowań. Prowadzi to do wielu konfliktów na linii dziecko–rodzic, co ma dalsze konsekwencje w życiu rodzinnym i edukacyjnym oraz może prowadzić do przypadków przemocy (Herzberger, 2002; Maciarz, 1991).

* Termin „globalna wioska” (*global village*) wprowadził w 1962 roku Herbert Marshall McLuhan w książce *The Gutenberg Galaxy*.

EDUKACJA MEDIALNA – ŚWIADOMY ELEMENT EDUKACJI

Środowisko medialne to obok środowiska rodzinnego i edukacyjnego ważny element kształtujący człowieka od najmłodszych lat. Dzieci tworzą swoją tożsamość w taki sposób, aby pasowała do dzisiejszego świata. Samodzielnie i samotnie eksplorują nową rzeczywistość na swoich zasadach (Shapiro, 2018). Z powodu wystąpienia na całym świecie i w Polsce choroby COVID-19 od 25 marca 2020 roku, a tym samym cyfrowego naporu informacji i obrazów, nie tylko edukacja, ale także życie każdego człowieka uległo przeobrażeniu (Ptaszek *et al.*, 2020; Pyżalski, 2020). Zdalna praca i zdalna edukacja (odbywająca się również w edukacji przedszkolnej) pogłębiły problemy uzależnienia, samotności czy nawet odrzucenia przez rówieśników (Bąk, 2015; Fundacja Dbam o mój zasięg, 2016; Fundacja UNAWEZA, 2023; Lange, 2019; NASK, 2023).

Nie pokazujemy dzieciom, jak wygląda życie w sieci, i dlatego czują się one w niej zagubione, nie wiedzą, jak wykorzystać to, co jest po drugiej stronie smartfona (Shapiro, 2018). Sokrates stwierdził, że prawdziwa wiedza to świadomość niewiedzy. Dorośli, świadomi swojej niewiedzy w zakresie umiejętności i sposobów wykorzystywania nowych technologii, w piśmiennictwie dotyczącym edukacji medialnej znajdują wskazówki na temat jej wykorzystania w środowisku rodzinnym i edukacyjnym (Izdebska, 2004, 2007; Nowicka, 2015; Nowicka i Walas, 2020; Osmańska-Furmanek i Furmanek, 2006; Walas, 2021). Edukacja medialna oznacza kształcenie w dziedzinie mediów nie tylko w celu zrozumienia ich natury i oddziaływania, ale również racjonalnego oraz efektywnego ich wykorzystania w sytuacjach dydaktycznych i wychowawczych (Strykowski, 2002). Nadrzędne zadanie edukacji medialnej to wskazanie miejsca mediów w kulturze i zapoznanie się z możliwościami oraz sposobami ich wykorzystania w procesie kształcenia i samokształcenia. To umiejętność posłużenia się technologią informacyjną jako narzędziem rozwoju intelektualnego (Osmańska-Furmanek i Furmanek, 2006). Ludzkie reakcje pokazują, że media to coś więcej niż tylko narzędzia. Media mogą: 1) wtargnąć w naszą przestrzeń osobistą; 2) mieć osobowość, która pasuje do naszej; 3) wywoływać reakcje emocjonalne, wymagać koncentracji uwagi, zagrażać nam, wpływać na pamięć i zmieniać pojęcia tego, co naturalne (Reeves i Nass, 2020). Baron-Polańczyk (2019) zwróciła uwagę na kluczową rolę rodziców i nauczycieli w procesie wychowania do nowych technologii na wczesnych etapach życia i kształcenia.

REFLEKSJE Z BADAŃ ZAMIAST ZAKOŃCZENIA

Badania dotyczące korzystania z nowych technologii przez dzieci jednoznacznie wskazują, że mają one nieograniczony do nich dostęp nie tylko w swoich domach, ale również w swoich pokojach. W większości domów nie ustalono

z dziećmi zasad korzystania z urządzeń medialnych, a najmłodsze dzieci spędzają przed nimi nawet do 4 godzin dziennie. Dzieci bardzo często oglądają programy nieodpowiednie dla ich wieku, w których występują sceny przemocy czy agresji, i najczęściej nie mogą liczyć na obecność rodziców przy eksplorowaniu medialnego świata, gdyż ci są zajęci obowiązkami służbowymi czy domowymi. Czas wolny spędzany w gronie rodzinnym sprowadza się do biernego korzystania z dóbr technologicznych, np. grania w gry lub oglądania filmów. Większość dzieci uczy się korzystania z nowych technologii bez pomocy najbliższych, co bardzo często powoduje, że mają dostęp do treści nieodpowiednich do ich wieku, np. pornografii (Walas, 2022). Niekontrolowany czas i nadużywanie nowych technologii powodują wzrost uzależnień i występowania depresji, samobójstw oraz innych indywidualnych i społecznych zaburzeń zachowania, w tym zaburzeń odżywiania (Furmanek, 2005; Izdebska, 2007; Ogonowska, 2018; Spitzer, 2013).

Prawidłowy rozwój ludzkiego mózgu wymaga równowagi między bodźcami środowiskowymi a tymi, które biorą się z kontaktów z ludźmi (Small i Vorgan, 2011). Jako dorośli pozwólmy dzieciom spędzać czas z nami, a nie tylko w towarzystwie urządzeń mobilnych (Alter, 2018; Council on Communications and Media, 2011; Desmurget, 2012; Spitzer, 2013). Żyjemy w świecie na wskroś nowoczesnym i znalezienie złotego środka pomiędzy czasem poświęconym naszym dzieciom i nowym technologiom wymaga od nas dyscypliny, konsekwencji i mądrości (Pyżalski *et al.*, 2019). Postaramy się dla dobra dzieci i ich równowagi psychicznej, a także dla naszego dobra i naszej równowagi psychicznej, częściej przebywać w realnym świecie, pełnym przyrody, prawdziwych emocji i przeżyć, aby nie odczuwać osamotnienia, tylko szczęście. Podarujmy sobie nawzajem to, co mamy najcenniejszego – wspólny czas.

Konflikt interesów

Autorka nie zgłasza żadnych finansowych ani osobistych powiązań z innymi osobami lub organizacjami, które mogłyby negatywnie wpłynąć na treść publikacji oraz rościć sobie prawo do tej publikacji.

Źródło finansowania

Organizator Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Klinicznej Dzieci i Młodzieży – Instytut Psychologii, Uniwersytet Zielonogórski, al. Wojska Polskiego 69, 65-762 Zielona Góra.

Wkład autorów

Koncepcja i projekt badania; gromadzenie i/lub zestawianie danych; analiza i interpretacja danych; napisanie artykułu; krytyczne zrecenzowanie artykułu; zatwierdzenie ostatecznej wersji artykułu: BMW.

Piśmiennictwo

- Alter A: Uzależnienia 2.0. Dlaczego tak trudno się oprzeć nowym technologiom. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018.
- Baron-Polańczyk E: Boty, trolle i fake news – uważaj, kto cię uczy! Edukacja – Technika – Informatyka 2019; 2: 218–226.
- Bąk A: Korzystanie z urządzeń mobilnych przez małe dzieci w Polsce. Wyniki badania ilościowego. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2015. Available from: <https://fdds.pl/co-robimy/raporty-z-badan/2015/korzystanie-z-urzadzen-mobilnych-przez-male-dzieci-w-polsce-2015.html> [cited: 24 June 2023].
- Council on Communications and Media: Media use by children younger than 2 years. Pediatrics 2011; 128: 1040–1045.
- Desmurget M: Teleoglupianie. O zgubnych skutkach oglądania telewizji (nie tylko przez dzieci). Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2012.
- Fundacja Dbam o Mój Zasięg: Ogólnopolskie badania fonoholizmu – infografiki z wynikami. 2016. Available from: <https://dbamomoj-zasiieg.pl/materialy-pomocnicze/> [cited: 23 June 2023].
- Fundacja UNAWEZA: Raport „MŁODE GŁOWY. Otwarcie o zdrowiu psychicznym”. 2023. <https://www.unaweza.org/aktualnosci/mlode-glowy-raport-z-badan/> [cited: 22 June 2023].
- Furmanek M: Media i multimedia jako środowisko edukacyjno-wychowawcze dziecka. In: Izdebska J, Sosnowski T (eds.): Komputer i Internet w życiu dziecka i obraz jego dzieciństwa. Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 2005.
- Gajda J: Samotność i kultura. Wydawnictwo Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1987.
- Gawęcka M: Poczucie osamotnienia dziecka w rodzinie własnej. MADO, Toruń 2004.
- Herzberger S: Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej. Wydawnictwo PARPA, Warszawa 2002.
- Izdebska J: Dziecko w świecie mediów elektronicznych. Teoria, badania, edukacja medialna. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2007; 60: 228–229.
- Izdebska J: Rodzinna edukacja medialna dziecka. In: Strykowski W, Skrzydlewski W (eds.): Kompetencje medialne w społeczeństwie wiedzy. Wydawnictwo eMPI2, Poznań 2004.
- Kozielecki J: Człowiek wielowymiarowy. Wydawnictwo Żak, Warszawa 1996.
- Kulewska A: Osamotnienie – choroba XXI wieku zabijająca po cichu. Available from: <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=774> [cited: 20 June 2023].
- Lange R (ed.): Rodzice „Nastolatów 3.0”. Raport z ogólnopolskiego badania społecznego. NASK – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2019. Available from: <https://archiwum.nask.pl/download/30/3594/RAPORTDOROSLI3ONLINEp-skompresowany.pdf> [cited: 25 June 2023].
- Maciarz A: Cechy rodzin dzieci z poczuciem sieroctwa duchowego. Probl Opiek-Wychow 1992; 8: 182.
- Maciarz A: Sieroctwo duchowe dzieci. Probl Opiek-Wychow 1991; 6: 242–244.
- Maslow AH: Motywacja i osobowość. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1990: 76–101.
- McLuhan HM: The Gutenberg Galaxy. The making of typographic man. Routledge & Kegan Paul, London 1962.
- NASK: Nastolatki 3.0. Raport z ogólnopolskiego badania uczniów i rodziców. NASK – Państwowy Instytut Badawczy Warszawa 2023 Available from: <https://nask.pl/magazyn/nastolatki-3-0-raport-z-ogolnopolskiego-badan-uczniow-i-rodzicow/> [cited: 25 June 2023].
- Nowicka E, Walas B: Wczesna edukacja medialna. In: Baron-Polańczyk E, Klementowska A (eds.): Wyzwania i dylematy edukacyjno-zawodowe. Vol. 6, Wydział Nauk Społecznych UZ, Zielona Góra 2020: 41–47.
- Nowicka E: Rola rodziców i nauczycieli w edukacji medialnej. Dyskursy Młodych Andragogów 2015; 16: 203–216.
- Ogonowska A: Uzależnienia medialne. Uwarunkowania, leczenie, profilaktyka. Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 2018.

- Osmańska-Furmanek W, Furmanek M: Pedagogika mediów. In: Śliwowski B (ed.): Pedagogika, subdyscypliny wiedzy pedagogicznej. Vol. 3, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk 2006: 295–311.
- Pałgan I: Dziecko głodne oparcia i wartość. *Społecz Eduk* 2016; 1: 275–288.
- Peplau LA, Perlman D: Perspectives on loneliness. In: Peplau LA, Perlman D (eds.): *Loneliness: A Source Book of Current Theory, Research and Therapy*. Wiley, New York, 1982: 135–151.
- Ptaszek G, Stunża GD, Pyżalski J et al.: Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020.
- Pyżalski J: Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Wydawnictwo Edukacja, Warszawa 2020.
- Pyżalski J, Zdrodowska A, Tomczyk Ł et al.: Polskie badanie EU Kids Online 2018. Najważniejsze wyniki i wnioski. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2019.
- Reeves B, Nass C: Media i ludzie. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2000.
- Sendyk M: Osamotnienie jako konsekwencja zaburzeń więzi emocjonalnych w rodzinie. *Wychowanie w Rodzinie* 2011; 4: 139–150.
- Shapiro J: Nowe cyfrowe dzieciństwo. Jak wychowywać dzieci, by radziły sobie w usieciowionym świecie. Wydawnictwo Mamania, Warszawa 2018.
- Small G, Vorgan G: iMózg. Jak przetrwać technologiczną przemianę współczesnej umysłowości. Wydawnictwo Vesper, Poznań 2011.
- Spitzer M: Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci. Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk 2013.
- Spitzer M: Epidemia smartfonów. Czy jest zagrożeniem dla zdrowia, edukacji i społeczeństwa? Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk, Warszawa 2021.
- Strykowski W: Pedagogika i edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym. In: Juszczyk S (ed.): *Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002: 13–24.
- Szyszkowska M: Przewyciężanie osamotnienia. In: Dąbrowski K (ed.): *Zdrowie psychiczne*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979: 417–422.
- Walas B: Cyfrowa rzeczywistość dzieci przedszkolnych. In: Adamowicz M, Kataryńczuk-Mania L, Nyczaj-Drag M (eds.): *Edukacja dziecka szansą na budowę kapitału społecznego*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021: 87–102.
- Walas B: Rzeczywistość medialna dzieci przedszkolnych. Nieopublikowana praca doktorska. Promotor dr hab. Baron-Polańczyk E, prof. UZ, promotor pomocniczy dr Nowicka E. Zielona Góra 2022.
- Zacher LW: Powiększona przestrzeń społeczna w nowych kontekstach i uwarunkowaniach techniczno-kulturowych. *Transformacje* 2006; 1–4: 35–56.